

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismértek' terjesztésére.

10.]

Kijön minden szombaton.

[Majus' 3-kán, 1834.]

R a b l á r e z.

A' rabszolgaság' nyomai egészen az emberi társaság' kezdeteig felvisznek. Ennek oka az erősebb és gyengébb közötti viszonyok' természetében fekszik, legalább az emberiség' durva korában abban fekvék. De, ha még most is fenn van nagy miveltsegű nemzeteknél, sőt ha jeles pallérozottságáruul közönségesen magasztalt országban, még kevéssel ezelőtt, bizonyos körülményekben kötelen vihette a' férj feleségét vásárra, könnyen megfogható azon gonosz-ság, mellyel az áfrikai rabkereskedés üzetik.

Nem is csuda, hogy a' rabszolgaság 's a' magához hasonlóval kereskedés egy oly országban kiváltképen megfészkelé magát, mellyben a' felesleges népesedés az emberi szívnek' minden nemesb érzelmeit elnémitja; mellyben a' sok-feleségűség az atya' szeretetét szerfelett számos magzatok közt megosztatja, 's ezáltal a' családi ragaszkodást hihetetlenül fogyasztja; mellyben továbbá a' buja természet a' szülék' gondtalanságát gyermekeik iránt kimentí az eltartás' alig hihető könnyűségével; mellyben végre az éghajlat renyheséget 's lustaságot az ön magával gondolás' megvetéseig előmozdít. Azért nemesak a' legrégebb időktől fogva mindig uralkodék embervásár, hanem, mi még felőlőbb, most is minden szabad emberre három rab esik Áfrikának előttünk ismeretessé lett keleti részeinek belsejében.

Az első feketék, kiket *Gonzales* Antal 1442. többi nevezetes hozományai közt Áfrikából, bemutatott Lisabonában, bámulást gerjesztének. Ezek a' velök hozott aranyporral együtt az aranyfolyó' (Rio del oro) vidékéről jöttek, mellynek torkulatja csaknem épen a' naptérítő alá esik. Ezen por volt származata az angol guineáknak, valamint ugyanazon országbeli rabszolgák később a' tulajdonkénti rab- vagy,

mint jelenleg általában nevezetik, a' guinea-kereskedést támasztották.

Midőn Amerika' feltaláltatása' után ezen földnek öslakosi tetemesen kevesültek az európaiak' kegyetlensége miatt, a' nyugotindiai természetményre pedig munkás kezek kívántattak, elkezdett amaz iszonyu kereskedés fekete embertársainkal, 's nem sokára nagyban üzettek.

Azon főbb okok, mellyek miatt a' feketék elveszték szabadságukat, legelől áll a' feketéknek magok közötti háboruszkodásuk. Ez *Mungo Park* szerint kétféle; egyik a' *küllé*, melly háboruinkhoz hasonlít; másik *Tagria*, melly örökségül szállott visszalkodásban áll. Egyes vidékek' lakosai ugyan is idült gyűlölséggel viseltetvén egymás iránt, hajdani megsértésekért, bosszujokat azzal elégitik ki, hogy aratás után alattomosan meglepik egymást, embert 's marhát elrablanak, városokat 's falukat elpusztítanak 's a' t. — Néha egycs háznépek mennek ily rablásokra; sőt egyes vakmerő 's erős néger is merészkedik elmenő fegyvertelen emberre kiugrani a' bokrokból, 's a' szabad embert, mint foglyot, elhureczolni.

Mióta európai portékák hordatnak Áfrikába, nem tartják a' néger - fejedelmek lélekben járodolognak, békes szomszédjaikat háddal megtámadni, 's a' szerencsétlen foglyokat az európaiaknak eladogatni. Egy gonosztettért elítéltetés, éhség, melly a' négert szabadságának eladására ösztönzi, adósság 's a' boldogtalan játék sok feketét rabságra juttatnak. A' játékot, fájdalom, a' feketék is szenvedélyesen szeretik; először eljátszák, mint a' hajdani németek, vagyonjukat 's jószágukat, azután nőket 's gyermekeiket, végre önmagokat; koczka gyanánt apró csigákat használnak, mellyek nálók pénz helyett vagynak.

Magát a' kereskedést főképen *slatih*-k (rabkalmárok) folytatják, kik a' mélyebben fekvő bel-

tartományoknak nagy városiban és faluiban találkoznak. Bejárják a' nagyobb só- 's rabvásárhelyeket, mint Sansandingot, Kamaliát, Osenét, Houssat 's a' t. hová a' ragadozó mörök is sok lopott négert hordanak össze. Minden esztendőben nagy portéka- gyűjteménnyel indulnak Afrika' belsejébe madingo - kalmárok; 's midőn rendeltetésök' helyére értek, igen olcsó áron foglyokat vásárlanak és seregéstől hurezolják el magokkal; 's hogy a' szerencsétleneket minden elszökhetési alkalmától megfosszák, a' következő elmés találmánnyal élnek.

Elővesznek körülbelől öt hat láb hosszú, gyenge faágokat vagy hasábfát, 's elhasítják egyik végén, úgy hogy a' rab' nyaka ezen villa forma közé illik. E' villa' ágainak két vége oly móddal átfuratik, hogy egy vas közszeg rajta keresztül megy, melly egyik végén fejes lévén, át nem mehet, másik végén pedig egy végszeg dugatik e' közszeg' lyukába, 's így a' fogoly, kinek nyaka a' két ág és közszeg által beszorítatik, a' villának négy lábnál hosszabb nyelét maga előtt látja függeni, meggátolván az egyszerűsmind tovább mehetését.

Minekutána minden rab ilyképen megviláztatott, 's most indulni kell, hosszú sorba állíttatnak. A' kereskedők' egyike legelőre áll 's az első néger' villájának nyelét vállára veszi; hasonlóképen minden rab az utána következő villájának nyelét; így mindenik mehet a' sorban, minekutána megszabadított nyaka a' villa' terhétől. Nehány slatíh mind két oldalról kíséri a' caravánt, egyenlő léptel vezetvén a' négereket, mint képünkön látszik. Mikor e' rabláncznak meg kell állania, az előlmenő kupecz négyet lép előre, 's leveti válláról a' villanyelét. A' nehéz villa visszaesvén, egész terhével nyomja a' rab' nyakát, úgy hogy ennek caravanostul meg kell állnia. Utközben soha sem fogatik ki a' szegény néger a' villából. E' szerint öt hat fegyveres kalmár egész sereg rabot elhajthat. Minden éjszakára megszállanak faluban caravánjaikkal, a' fejedelemnek átmenési 's tartózkodási vámot fizetnek, csaknem meztele nélkül menő rabjaiknak pedig derék vacsorát adnak.

Más tudósítások szerint bőrkötéssel négyenként köttetnek egymáshoz a' rabok, nyakaiknál fogva, ezen kívül éjszakára vas lánczokkal terheltetnek. Egyik selaynak jobb lába a' má-

siknak bal lábához is köttetik gyakran; a' szilajabbaknak pedig nehéz tuskók köttetnek fel, vagy kötelkarika húzatik fejökre, mellyről egy nagy hasábfá csüng le; kezeiket egy deszka' két lyukán dugatják keresztül, 's egy fa keresztrecesszel elzáratnak.

Egy ilyen csoport menetelét, melly a' bel tartományokból Gambiáig utazott, ilyeténképen festi le *Mungo Park*: Elöl megyen öt hat éneklő (dsilliki) részint a' társaság' felvidítása, részint az utban fekvő helységeknek kedvező elfogadásra készítése végett; ezek nyilván éneklők a' caraván' történetét is oly helyeken, melyeken az mulat. Az énekesek után következnek a' többi szabad emberek, utánok a' rabszolgák négyesével összekötve, fejeiken egy egy nyalábot hordva, mint eledelt, ruházatot 's a' t. minden négy közt egy szabad ember láncával. Ezekután a' házi rabok, 's végtül a' kupeczek' feleségeik.

Beérvén a' vásárhelyekre, Senegal és Gambia folyamok' felrészsein az esőszak' végével, az az november' elején, elkezdődik az alku. A' hibátlan foglyok *indiai daraboknak* neveztetnek; ezen nevezet a' portugáloktól származik, kik Amerikába vitelre csak fiatal nőket vagy általában ifju embereket vettek, koruknak teljes erejében. Az európai vevők gondosan megvizsgálják száját és szemét minden fogolynak. Egy folt a' szemén, egy foghiány csekélyebbíti az árt. Ide 's tova hajkorásztatnak a' rabok, ugráltatnak, tánczoltatnak, szóval semmi neme nem mulasztatik el a' vizsgálatnak, hogy a' vevő meg ne csalódjék. A' rab' születése' helyének távolsága drágábbá teszi azt, mivel a' szerencsétlen fogolyt közel hazája elszökésre kecsegteti. A' rabszolgaságban nőttek jobban kerestetnek, mint szabadon születtek, 's háboru vagy más ok miatt rabságba esettek, mert amazok könnyebben eltűrik a' nyomort és sanyaruságot. Áruk ezen boldogtalanoknak nem mindig egyenlő. Kamaliában a' mult század' vége felé egy első jóságú 9 — 10 aranyat ért. Vétetik egy selav három puskán, tiz ökrön, vagy két karika són is (harmadfél lábnyi hosszú, tizennégy hüvelyk széles, két hüvelyk vastag) *Heathly* kapitány negyven selavot látott eladatni egyetlen egy tatár lóért; *Gustav Wasa* (fekete rabszolga) pedig 1/2 cawricért (valami

négy garas) adatott el gyermek korában, *Benin'* belsejiben.

R a b h a j ó k.

Azt lehetne gondolni, hogy távol beltartományokból a' leirt erőszakkal partokra hurczolt rabokat most már jobb sors várja és szelidebb bánás, midőn keresztények' birtokába jutnak, kiknek vallásuk még az ellenség' szeretését is kötelességökké teszi. De valyon mit gondolnak a' szerencsétlen négerok a' fejérek' meglátásakor, kik jövendőbeli uraik, mit a' mérhetetlen vízfelület' megpillantásakor, mely nem sokára örökre elválasztja hazai földjüktől! Midőn a' feljebb említett *Gustav Wasa* hirtelen meglátta a' tengert 's rajta egy nagy európai rabhajót, rémlettel teljes bámulás lépé meg; de majd a' legnagyobb rettegéssé változott ez által, midőn szokatlan emberalaku teremtmények, hosszú szőke hajjal, a' gonosz lélek' színével, (mint azt a' feketék képzelik magoknak) vad tekintettel 's eddig minden előtte ismeretes hanggal semmi hasonlatban nem lévő nyelvel, feléje mentek, 's mézárósi durva érzéketlenséggel, a' szó legszigorubb értelmében, minden tagjait végig végig tapogatták. Ezen állapot' kifejezésére nincsenek szavai; azt hitte, hus-evő ördögök' világába jutott.

Hajóra vitetvén, sok hozzá hasonló feketéket látott lánczokon, elnémlva 's minden vonásaikban a' legnagyobb bánattal és kétségbeeséssel; mellettök fött egy szerfelett nagy üstben valami hús, 's undorító szag üt meg az iszonyu vízi tömlőcz' belsejéből. Vigasztalására egy üveg pálinkát nyujtának neki; de alig illette ez meg nyelvét, midőn mintegy megégve érzette azt, és most már a' kínált eledelt is méregnek tartotta. Könnyzaporban kívánta szorongatott szívet kiönteni, de egy borzasztó jelenet hirtelen meggátla ezen enyhülést. A' fejérek magok közül az árboczhoz kötözének egyet, 's oly embertelenül korbácsolák, hogy a' verés alatt megholt, 's ekkor a' tengerbe veték testét.

Eliszonyodván ezen, minden táplálatot megvetett *Wasa*, 's éhséggel akart életének véget vetni; ekkor annyira kinoztatott a' fejérektől, hogy ezen szándékkal kénytetett felhagyni. A' tengerbe akart ugrani, de a' fedezetet körül fogó

karzat meggátola abban; 's keservesen búba merült, látván, hogy nyolez fekete, hasonló de nem sikerült szándék miatt, halálra korbácsoltatott. Most kérdé *Wasa* néhány bajtársait, kik nyelvét érték: „valyon kicsodák e' szörnyek? honnan jönnek? mindig ily nagy barlangban laknak? mikép' jöttek ezek hozzánk? ezek bizonyosan gonosz varázsnokok, meg akarnak bennünket enni; de hogyan is mozgathatnák tovább ezt a' nagy házat bűbájosság nélkül?“

Végre egészen megrakodott a' hajó, mellyen *Wasa* volt. Több száz néger kényszerítettett az alsó rekeszekbe lemenni. Utálatos mélység! Nyavalygó, beteg, lánczra vert emberek szorongottak itt a' setét üregben, 's a' pestises levegő miatt még a' lehelés is büntetés vala. A' nők féltelmes rikoltásai; a' kétségbeesők' dühe, a' matrözoknak vad kiáltásai, a' szerencsétlenek' fellett, minden leírást meghaladólag irtóztatók voltak. Előferjesztve képünkön egy ily rabhajónak hosszában, keresztben 's általában menő minden osztálya, 's látszanak rajta a' szerencsétlenek szorosan egymás mellé rakatva. A' *Brooks*, egy 320 tonnás hajó, mellyről ezen kép levéttett, száz lábnyi hosszú volt, 's fedelgerendájánál 25 láb széles. *Parry* kapitány' állítása szerint, volt benne 321 férjfi, 127 nő, 90 fu 's 41 leány, öszvesen 609 rab, és 45 matröz. Egy más 335 tonnás hajó, a' *Freyson*, 700 rabot halmozott öszve, noha csak 530-ra készítettett volt. Egy 520 tonnás hajónak csak 350 személyt engedett az angol parlament hozni. Ezen előre történt kiszámolás szerint egy férjfi rabnak 6 láb hosszú, 1 láb 's 4 hüvelyk széles hézag jutott, asszonyoknak, fiunak, lánynak idomzat szerint kevesebb; 's ily módon annyira megöltetett a' hajó, hogy igen összeszorulva alig fekhettek egymás mellett hátaikon a' rabok: még is az mondatott, nagy, tágas hely engedtetett nekik. Más hajókban szorosan egymás mellett oldalt fektettetnek a' sclávok, sőt néha egymásra is.

Fekhelyül száraz deszkák szolgálnak e' nyomoru embereknek. Táplálatuk valami pép, babból és rizsből, mellyhez néha kukoricza is vegyítettik; ehez járul gyakran egy palmoaljából, vízből és borsból készített étel; sőt húsvés is. Italul minden rab egy egy messzely vizet kap naponként.

Ez a' szegény táplálat, az elbörtönözés a' szoros hajóházakba, az abban megromlott levegő, epedés és búsongás sok rabot elragadnak, vagy nehéz betegségbe ejtenek. Hogy ezen bajok elkerültesse, szép időben mindennap a' fedezetre vitetnek ki, hol dalolás után táncolni kénytelenek, különben kegyetlenül korbácsolatnak. Ha pedig elhatalmazik valamely betegség, rémületes e' boldogtalanok' helyzete. *Faulconbridge, Wolson, Trotter* 's más hajós orvosok borzasztó példákat beszélnek erről. Oly nagy akkor a' hőség, hogy az orvos csak egészen meztelenül állhatja ki a' tönülözben lételt. Az alj, mint *Faulconbridge* egy ily alkalommal látta, a' legutálatosban el volt lepve vérrel és nyálkával; a' dögleletes bűz sok még nyavalya nem lepte négyert fuladozásba ejtett; este az alsó házakba éppen lement emberek másnap reggel halva húzattak ki; 's még a' legegészségebb orvos is csaknem életével lakolt. De bezárjuk ez iszonyu jelenetét a' nyomornak, és fohászokodva ragasztjuk ide az ohajtást, melyben bizonnal minden olvasó osztozik velünk: hogy vajha minél előbb egészen eltörletnék ez a' gyalázatos rabkereskedés, mely az ép szívet és lelket a' szörnyedésig felháborítja.

Rabmunkáltató intézet Arad vármegyében. *)

Midőn az ép szívű 's értelmű olvasó irtóza 's eliszonyodva látja a' feljebbi két értekezésben, mily kegyetlenül bánik az ember embertársával, eltapodván annak leggyökeresb és legédesb természeti jogait; mikép keseríti meg 's teszi átokká égre kiáltó igazságtalansággal annak lételetét, még oly országokban is, melyekben a' felvilágosodás és mivelttség sok más nemzetekét megelőzi: megenyhülve 's vigasztalólag látja más oldalt, hogy hazánkban, melyben sok jó 's hasznos csak azért ismeretlen, mert a' nemzeti szerénység még hazai folyóirásokba is

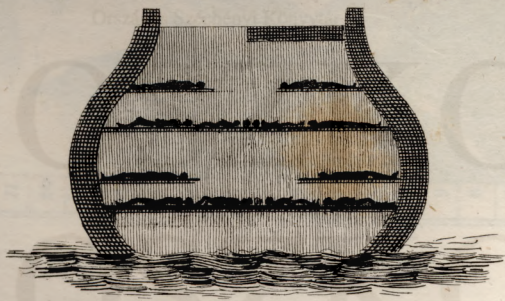
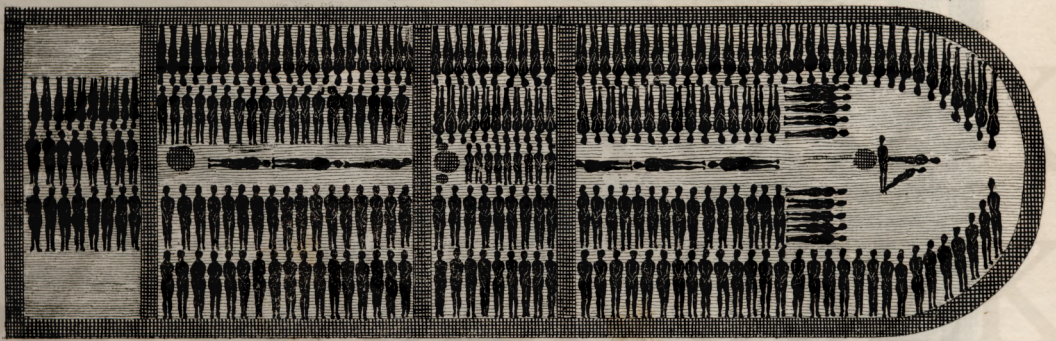
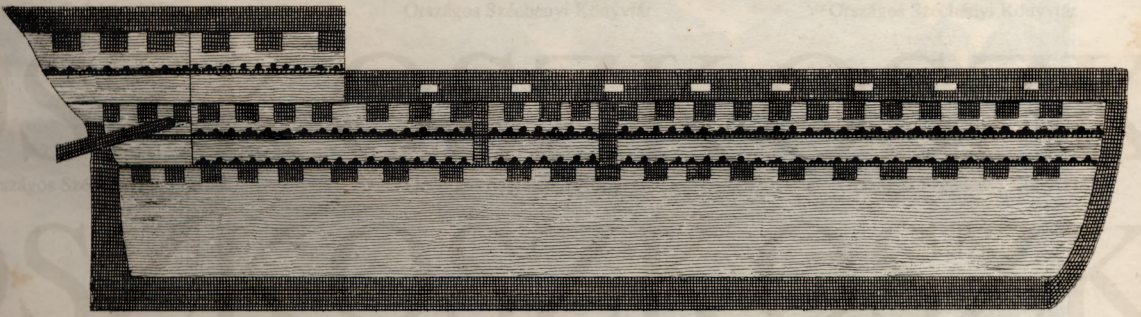
*) A' 3-dik számú levelünkben tett ígéretnek teljesíthetésére képesekké tétetvén Arad megyei levéltárnok t. *Dankó János* úr dicséretes, és háláson vett, hazafut közlése által, sietünk kielégíteni tisztelt olvasóink' várakozását.

alig juttatja tudását, a' polgári társaság' esendének 's bátorságának háborgatójival 's rontójival is szelidebb emberséggel bánatik, mint amott az ártatlanokkal.

Akár mely korára tekintünk a' nemzeteknek, mindenütt azt látjuk, hogy figyelmüket a' gonosztévők' zabolázására 's legalább ártatlanokká tételére is kiterjesztették. De az újabb 's régi kor, vagy inkább a' gonosztévőkkel hánás' régibb 's újabb története abban különbözik, hogy hajdan — vagy hol ezen idea mivelttség hiányából érettségre nem fejlett, maiglan is — a' büntetés szigorúsága 's keményítése vétetik leginkább szemügyre, míg a' mivelttség' és felvilágosodás' gyarapodásával, szükséges büntetések mellett a' vétkesnek megjobbítása 's hasznos polgárrá tétele, a' fenyítő intézetek' legfőbb czéljává lett.

Ily módról gondoskodott Arad vármegye is, midőn 1821. a' raboknak kenderfonással munkálódtatását rendelé, hogy egy részről a' leginkább henyeség 's dologkerülés miatt elvetemedett gonosztévők' fenyítőkök' ideje alatt hasznos foglalatossághoz szoktatván, jövendőre belőlök a' gonosz tettek' legfőbb indító oka kiirtassék, 's rabságuk' idejét is, melyet kivált a' közmunkákra nem igen bocsátható súlyosabb büntetésű rabok töbnyire alvással, vagy újabb gonosz tettek' tanító 's ingerlő beszélgetéssel és meséléssel töltenek — sikeres munkára fordítsák; más részről pedig a' honi pénztárnak, mely őket több költségen kívül, felsőbb rendelet szerint, gyakran fejér ruhával 's főtt étellel tartani köteles, némű pótolékot nyujtsanak.

A' próbamunka elindított és folyamatjának jó sikerletével — miután az intézet' tehetsége is gyarapítottatott készpénzben és a' munkához kívántatott szerekben tett nevezetes ajánlatokkal, 's a' rabok' igyekezete is élesztetett a' számukra szinte ajánlatok' útján egybegyűjtött főzelékből nyert jobb táplálattal — a' már jobb rendhez is szoktatott dolgozók' hasznosb munkálódtatása vétetik czélul, mivel a' kenderfonás kevesebb hasznot hajtott, és a' gonoszabbak könnyen káros gyuladásokat is okozhattak volna vele. Tatáról tehát, az intézet' költségén, posztócsináló hozatott, ki a' rabokat először kevesebb, később nagyobb számmal gyapju-tisztításra 's fonásra tanította.

A' posztócsinálás eleinte csak annyira terjesztetett, hogy legalább a' tömlőczörök' és más megyei eselédek' ruházatára megkívántató sötét és fejer posztó olcsóbb áron kerüljön ki; de mivel az intézet mind pénzalapjában, mind munkásai' számában napról napra nevedék: a' munkaanyag is ahoz képest szaporítottván, most már nemcsak a' megye' legénysége' számára kívántató posztót kiszolgáltathatja, hanem az évenkénti feleslegből a' szomszéd megyék, némely uradalmak, Arad városa és más egyes emberek is részesülhetnek, kik mind erőségéért, mind fris készülségeért igen fel is keresik.

Czélját így az intézet elére egy részről azzal, hogy a' lusta rabok csak az odakerüléstől is rettegetek, azok pedig, kik törvénszéki, sőt még felsőbb ítéleteknél fogva is oda rendeltettek, minthogy fogságuk' első hónapiban azt szégyennel járó fenyítéknek tartották, magokat alóla mindenkép kihúzni törekedtek; más részről pedig többen kerülván időszakonként ezen jobbitó intézetbe, 's az ottani munkák megtanulásával dologhöz szokván, ezáltal jobb indulatjoknak felébresztése biztató reményt nyujt a' bennök gyökerezettnek látszott restség' kiirtására.

Helyeztetését ezen intézet úgy nyerte, hogy kiürülván a' régi tömlőczépület' ujnak készültével, az örállók' 's a' különböztetett sor-suaik' foghelyeül szolgált elég nagyságu négy szoba eme' rabmunkások' dolgozó - teremökké fordított; és most egyikében vannak a' szövőszékek, másokban a' fonóműszerek, harmadikban az előfonó - kerek, csévellők és kártolószékek, negyedikben pedig a' kerek rokkák; közben egy konyha, azon kívül egy kamara, hol a' csinált posztó, indigo 's a' megyei legénység' számára előre készített ruházat, úgy némely szerszámok tartatnak; továbbá még egy konyha, mellyben a' gyapjufestésre szükséges nagy öntött vas - üst áll; végtére a' posztómeszternek és legényeinek lakásul rendelt két szoba; az épület' padlása pedig gyapjutáruul 's a' megfestettnek szárító helyeül használtatik.

A' használtatni szokott szerszámok: a) három rendbeli szövőszék, bordákkal, hozzá tartozó nyüstökkel és vetélőkkel. Egyike a' jobb, másika a' közönséges posztók', harmadika a' pokróczok' szövésre használtatik. b) Két erő-

mű; mindeniket egy ember hajtja, egyik 50, másik 40 orsót forgat; hozzájuk tartozik egy másik kerekformájú, mintegy hat lábnyi magasságu mozgony. Ezen fonódik egy ember' segítségével durvább minéműségben a' szál, mellyet aztán az előbb érdeklött erőművek kívántató vékonyságra készítnek. c) Egy tépő-műszer 300 vasfoggal; ezzel tisztítatik két rab' erejével a' gyapju szebben, kevesebb vesztésséggel és gyorsabban, mint előbb sok munkás kéz véghez vihette; a' drága kártok pedig megkíméltetnek. Ezt, 's az a) b) alatti nagyobb műszereket egy ügyes faragó rab készítette. d) Egy vakaró - vagy kártoló - műszer, mellyen az előbbi erőműven már megtisztult gyapju nemcsak szépen megfűsültetik, hanem egyszer - mind vastag sodronyokba is (Loften) állítatik össze, mellyek azután egyenesen fonás alá kerülnek. Hajtja ezt is két rab. e) Csévellő, melly a' fonal' legombolyításához szükséges. f) Több apró 's nagyobb esők, mellyekre az elkészített fonal tekertetik fel. g) Mellék - vetőfa, melly az isméretes motollát pótolja ki. h) 30 fonó - kerék ugyanannyi székekkel. i) 4 pár kárt, székekkel, melly kártokon fűsültetik a' gyapju. Pesten szerezhetők. k) Mintegy négy akós vasüst indigo - főzésre. l) Egy akós keményítő - főző réz - üst, melly keményítővel szövés előtt merevítettetik a' fonal. m) Medence, mellyben a' húgy - áztatta indigo főzetik.

Bel és kül szerkeztetése 's rendszabásai abban állanak: 1) Naponként mintegy 40 rab foglalatokodik e' hasznos intézetben; de mivel e' munkára taníttatásuk fáradságos, fél eszten-dőnél kevesebb rabságu egyik sem lehet, ha csak több izben tömlőczbe nem kerülván, a' mesterséget már tudja. Oda jutásukkal névlistromuk kívülről a' falra felfüggesztetik. 2) Csupán megítelt rabok rendeltetnek be. 3) Ezek semminémű más munkára nem fordíttatnak. 4) Dohányozniok és beszélgetniök nem szabad, hogy a' munka ne hátráltassék, 's füst és lárma elmellőztessék. 5) Munkálódnak sz. György naptól sz. Mihály napig reggeli hat órától délig, delután egytől hatig, sz. Mihály után pedig nyolctól délig, 's delután egytől négyig, kivévén a' vásár - 's ünnepnapokat, mellyekben a' tömlőcz - épületben, mind a' catholica, mind a' görög nem egyesült hitűek' lelki épülésére

szent misék és oktatások tartatnak, a' kevés számu helvetai vallást követők is minden hónapban részesülvén egyszer az oktatásban. 6) A' dolgozók' őrzésére, csend' és rend' fentartására és szorgalom'gerjesztésére két fegyveres hajdu, naponként felváltva, rendeltetik. 7) A' rabok pénzben munkabért nem kapnak, hanem eleintén ezen fonóház' felállításával számukra hétfőn, kedden, csütörtökön és szombaton napjában egyszer meleg étel készítettett egy oda rendelt rabtársuk által; most pedig már, hogy a' serényebbek el ne csüggedjenek, a' lustábbak vagy még gyakorlatlanok felgerjesztessenek, fáradsága minden rabnak, midőn másfél font fonalat elkészít, másfél font hussal jutalmaztatik meg az intézet' pénztárából.

Ujabb határozatnál fogva ugyan annyi fonalat előmutató szorgalmas rab' számára, az említett jutalmon felül, kiszabadulása napjáig még egy egy váltó krajezár tétetik félre nagyobb ösztönzésül, de leginkább azért, hogy kiszabadultának mindjárt első napjaiban, a' nyomasztó szükségütlől szorongattatva, ujabb gonosz tettek' követésére ne kényszerítettessék.

Midőn még ez intézet' zsenge kora gyám segedelmeket kívánt, nem csekély mennyiségű gyapju-ajánlatok is tétettek némely közjót szeretők' részéről; de most már az intézet önmaga szerzi, főképen megyebeli lakosoktól, a' jó középserű tavaszi vagy nyári nyiretű birkagyapjut, melly miután kiválogattott és megtisztított, hogy színét el ne hagyja, Pesten biztos kezből venni szokott indigóval megfestetik, azután megkártolva 's fonva a' posztómester által szövésre alkalmaztatik.

A' megszótt posztó fonás alatt benne esett görcseitől rabok által ahoz készült apró fogókkal megtisztítatván, egyszerre több vég vitetik Temesvárra, vele egy váltó forint napibér mellett posztós küldetvén; kallózatból pedig, melyért az intézet vég számra 1 fl. 30 váltó krajezár fizet, visszahozatván, Aradon a' posztónyíró által tömöttebbé 's finomabbá tétetik, rőfjétől a' jobb neműnek nyírása, sajtolása 's tündökítése 24, az alábvalóéának pedig 15 váltó krajezárba kerülvén.

Kormányozza ezen intézetet, másod alispányfi vezérlet alatt, az alapítványokra 's intézetekre ügyelő megyei választottság, melly a'

közjó' szeretetétől arra jutalom nélkül ügyelő egyik tisztviselőnek évenkénti számadásait megvizsgálja, 's az intézet' gyarapítására annak utasítást ad; megállapítja egyszer'smind a' posztó árát is.

Ugyanazon küldöttségi kormányzó, mint különben is a' büntető törvényszék' rendes előülője, gondoskodik egyúttal a' dologra kinevezendő munkásokról is. Ezeket oktatja 's igazgatja a' posztómester, ki esztendőnként 360 v. forintot, 12 köből buzát, 6 köből tengerit, 10 öl tüzfát, minden elkészített rőf postóért 15 v. krajezár kapván bérül szabad szállás mellett, segéd legényeket maga költségén köteles szerezni 's tartani, ugy a' lajstrom mellett átadott szerekéről, elkészített posztóruól, kiadásról és bevételről, a' napimunkákról és béreikről hónapoként a' felügyelőnek számolni tartozik.

Ezen intézetet a' megye' rendeinek nagy áldozatai hozák létre, lelkes buzdítások' 's felszólítások' útján egybegyűjtött ajánlatok alapíták, 's a' ráfordított köz figyelem és felügyelet gyarapítá. Most már, mind a' mellett, hogy a' munkás rabok' táplálása, posztómester' fizetése, szerszámok' jó karban tartása 's ujak' szerzése nem keves költségbe kerülnek; továbbá, ravasz kezeknél lévén a' gyapju 's fonal, legszorosabb vigyázat mellett is, elsíkasztatik belőle; a' tanítás alá vett rabnak ügyetlensége 's gonosz indulatja által érzékeny gyapjuvesztesség okoztatik: már nemesak maga magát minden segedelem nélkül fentartja, hanem az esztendőnként közép számolat szerint feldolgoztatni szokott 35 mázsa gyapjúból kikerülő 1750 rőf posztónak árából minden költségeit fedezi, munkásai' fogyasztásait fehér ruhákban, sarukban 's a' t. pótolja, 's azon felül még néhány ezer forint tiszta jövedelme is marad. Azon kívül a' megye is innen kap jobb és erősebb posztót mühelyi áron, melly a' boltbelinél olcsóbb lévén, a' honi pénztárnak költségei is kíméltetnek.

Az ezt illető irományoknak rövid átnézete hiven előadja, hogy ez intézetben 1823 — 1832-ig, 37,000 forintot érő gyapju, mázsáját középáron 100 v. forintjával véve, dolgoztatott fel, azon posztómennyiségen kívül, melly bizonyos uraságoknak költségeikre néhány véggel jó akaratból innét kiszolgáltattott, 's amaz 59 pakróczon kívül, melly külön mügyárunkban tenyész-

tett selyem*) salakjából mult 1833. esztendő' folyta alatt itten szövetett és 308 forintjával 20 krajczával eladatott.

Hisszük, noha nem értesítettünk, hogy mi-dön egy részről ily szép foganattal diszlik e' dicséretes intézet materialis haszonban, más részről erkölesi sikere még örvendeztetőbb fok-ra emelkedett, 's a' rabok' jobbulásának több példája találtatik, mi minden esetre fő czélja e' követésre méltó alapítványnak.

Összehasonlított hegymagasságok.

Az ezen levelhez mellékelt kép a' föld legmagasabb hegyeit, mellyeknek magasságuk eddig megmérethetett, egy tekintetre mutatja összehasonlítva. Igaz ugyan, hogy nagyon kü-lönböznek még a' tudósok a' magasságok' meg-határozásában. Mi ezen magyarázatban legin-kább Humboldt' határozatait követők, ki a' geo-graphiában általánosan, különösen pedig az orographiában legnagyobb érdemet szerze ma-gának. Századunknak ő egyik legnevezeteseb férjfia; oly gazdagon megáldatván szellemileg, 's oly kedvező külvizonyokban élvén, egyike azoknak, kik a' tudományok' előmozdítására leg-többet tettek. Az ő határozatainak annyival biztosabban hihetni, mivel a' méréseket egészen önállásulag 's függetlenül tevé meg.

A' hegykről és bérczekről értekező tudomá-ny nevezetik Orographiának (Hegyleírás-nak). Ez a' tudomány egy része a' phisikai geographiának, 's nem kell a' geognosiával és geológiával felcserélni. Az orographia ugyan is közönségesen csak a' hegyek' magyarázatá-val, felosztásával 's magasságaik' meghatáro-zásával foglaltos, a' geognosia és geologia pe-dig a' földnek kül- és belalkatját 's a' hegyek' állományrészeit tanítja ismerni.

Fekvésük, alakjuk, 's kiterjedésükhöz ké-pest különféle neveket kapnak a' hegyek. Mi itt csak röviden nevezzük meg azokat, nem en-gedvén e' level' czélja szélesebb fejtegetést.

*) Nagy hálával vennők, ha a' tisztelt be-küldő úr e' műgyárnak leírásával is gaz-dagítaná a' hazai ismérteket.

A' síkságból felemelkedő magasságok, ki-sebb vagy nagyobb miségökhöz képest nevezet-nek *halmoknak, domboknak és hegyeknek*. Össze-függő 's bizonyos irányban elnyuló magasságok neveztetnek, *halomsornak, hegyhúzámnak, hegy-láncznak, hegygerincznek*; ha pedig rakásban fekszenek együtt, *halom- vagy hegyecsoportnak*.

A' hegy' legmagasabb részét hívják *csucs-nak, tetőnek*; legalantabbi részét *hegyláb-nak* vagy *hegyaljnak*; oldalai *hegylejtnek, hegyhaj-latnak, hegymeredeknek* mondatnak; azon von-nal, melly a' hegylánc' egyes csuccsait össze-köti egymással, közönségesen *hegyfésűnek* ne-veztetik.

A' hegyek közti mélységek, *torkulatok, völgyek, nyílások* vagy *repedékek, barlangok, üregek*.

Bérczeknek mondatnak az oly hegylánczok és gerinczek, mellyek jeles magasságuk, alap-jok pedig mereven köbül és sziklákbul áll. A' különböző magasság szerint ismét különbféle neveket kapnak a' hegyek, a' honnan *Nagy* vagy *Alpeshegyek* (5 — 7000 és több lábnyi magas-ságuk) *Középhegyek* (2 — 5000 lábnyi) és *fokhegyek*, mellyek 2000 lábnál alacsonyabbak, 's a' síkságról a' közép vagy nagyhegyekhez át-menetelt képezik. A' hegymagasságok meghatá-rozásnál állandó pontnak a' tenger' felülete véte-tik, még pedig közönségesen a' földközi tengeré.

Magasságuk szerint ily formán is szoktak elosztatni a' hegyek:

1. Halmok 1000 — 2000 láb.
2. Alacsony hegyek és bérczek 2000 — 4000 —
Harcz és fenyves hegyek.
3. Középhegyek 4000 — 6000 —
Sevenek, Ural.
4. Alpeshegyek 6000 lábuk.
5. Óriáshegyek 10,000 lábuk.

Andesek, Alpesek, Kaukasus, Himalaya.

Ily iszonyu magasságok' látásakor, hajlandó az ember azt hinni, hogy a' föld sokat elveszt általok gömbölyü és kerekded alakjából; de va-lóban csak olyanok ezek a' föld' nagyságához képest, mint a' narancs' héján észrevétethető apró bibiresók; vagy azon főveny szemekkel hasonlíthatók össze, mellyek a' tekére ra-gadnak.

Azon pont, mellyben több hegylánczok üt-köznek össze, nevezetik *hegygörcsnek* vagy *hegybunkónak*. A' hegyek' teteji mondatnak *szarvnak, fognak, orrnak, czimpának, but-nak*, ha hegyes formájok van, de ha ez inkább gömbölyü *csucsnak* és *tetőnek*.

A' legmagasabb hegyek' és heczek' teteji még a' legforróbb tartományokban is örökös hóval fedték, míg aljokon tavasz nyár 's őszi egymás után virulgatnak változó vidékségükkel 's gazdag termékeikkel. Ennek oka a' levegő' ritkulása a' fentebbi regiokban; azon mértékben, mellyel a' levegő' ritkul, nevenszik a' hidegség is. A' határ, mellynél a' hegyeken öröklétü havak kezdődnek, *hómesqyének* mondatik; de ennek különböző szokott lenni magassága; a' naptérió alatt legmagasabban fekszik; de minél inkább közeledik az ember a' gönczölköz, annál lejjebb esik a' *hómesqye*. Humboldt szerint ily idomban történik ez:

1° — 3°	éjszaki szélességben (Andesek, Quito)	14,760 láb magasságra.
18° — 59'	(Mexico)	14,100' —
37° — 10'	(Sierra Nevada déli Spanyolországban)	10,680' —
42° — 43°	(Kaukaszus)	9,900' —
42° — 30' — 43°-ig	(Pyrenék)	8,400' —
49° — 10'	(Karpátok)	7,980' —
61° — 62°	(Norwega)	5,100' —
67°	(Norwega)	3,600' —

A' természetvizsgálók három osztályra rendezik a' hegyeket, 's ezek

1. Őshegyek, özönvizelőtti vagy gránithegyek.
2. Mészhegyek, vagy másodrendűek.
3. Tűzhányók.

Az első osztálybelieknek már nevek is mutatja, hogy a' kemény földtömeg' legelső kiképződésének tartatnak; úgy vélik, egyidejűek planétánkal ezen hegyek. A' többi nemű hegyeknek ezek talpul vagy is támaszfalul szolgálnak. Az elemek munkássága által ezen hegyeknek anyaga porfirra és gránitá változtatott. A' porfir igen kemény és csaknem törhetetlen kő; színe rendszeren veres vagy barnaveres, de van zöld, fekete és barna is; a' gránit bányavirág', mezei foszlókó' és csillámpor' vegyülete, de gyakran más könemeket is foglal magában. Szerfelett kemény, úgy hogy a' esaholásra tüzet ad. Nemes érczi erek igen ritkák a' gránit hegyekben; de ezin, vas, kobál, réz- és kénköpor találtatik benők, noha ezek is csak a' legmagasabb gránitlánczok' mellék ágaiban. A' gránithegyekben számos kristályboltok is vagynak, mellyekből a' legszebb kristály hozatik ki. Soha sem találtott ily hegyekben kövévált létszeres test, 's már ez maga elég bizonyosága, hogy minden más hegyeknél régiebbek ezek, sőt régiebbek az állat és növényországnál is. A' gránit hegyek minden másféléket felül mulnak magassággal; igen meredeken nyulnak fel, 's rendszeren csupasz, kopár, szaggatott, és darabos sziklaeszesok és falakként jelennek meg. Tetejik gyakran épen oly nemű kötödékekkel borítvák, mi-

lyenből maga az egész hegy áll, 's némelly moh nemeket kivéven nem is termenek semmi növényt, és vagy soha sem lepte ezeket parázs föld, vagy lemosta azt rólok az eső zápor. Aljajknál gyakran irtózatos örvények és mélységek szemléltetnek; oldalajkról bódító zuhanással rohannak folyamok lefelé, iszonyu havasok és jégtengerek fedik hátaikat. A' tetejiken 's aljajkon heverő szakadozott darabok, 's némelly hegyeknek függő iránya, a' sülyedés, mellyet, mint látszik, egész tömeg szenvedett, a' századok' hatását 's azon változásokat mutatják, mellyeken a' világ átment.

Ezen osztályba számláljuk.

Europában: A' skandinávi álpeseket, az uralhegyeket, karpátokat, álpeseket, pyrenéket, appennineket, és ezeveneket.

Ásiában: A' kis és nagy altaik, kaukaszust, taurust, libanont, ghatshegyét és himalaya hegylánczát.

Áfrikában: az atlást, lupáthegyet, holdhegyet, a' jóremény' fokhegyét.

Amerikában: az andeseket, kordillerákat, apalachákat.

Második osztálybeli vagy mészhegyek azok, mellyeket vizek képeztek. Ezeknek belsejikkben esiga, állat darabok, 's mindennemű kővé vált testek találatnak. Közönségesen az őshégyekhez simulva fekszenek a' másodrendű hegyek, de úgy látszik, külön akarnak azoktól válni és hosszu lánczokba fonódni, mellyekben gránit nem lelethetik. Az őshégyekkel hasonlítottván össze, nem oly magasak, tetejik gömbölyűk, földel lepettek 's gyakran tetőtért képeznek, mellyen a' tenger hajjai által partra vetettekhez hasonló fővény és kovakó rakászatok találatnak.

(Vége következik.)

N a p l ó.

- Majus 3-kán 1819. Az angol alhá az a' catholicusok' emancipatióját tárgyzó indítványt visszaveti.
- 4-kén 1808. Oroszország Ausztriának hadat izen.
 - 5-kén 750. Mahomed próféta születik. — 1821. pedig Napoleon a' sz. helenaí fogságban meghal.
 - 6-kán 1527. A' császáriak Rómát elfoglalják.
 - 7-kén 1775. Egyezés Ausztria 's a' Porta közt Bukovina' átadása végett.
 - 8-kán 1506. Colon (Columbus) Kristó' halálnapja.
 - 9-kén 1796. II. Katalin császárné, 1805. pedig Schiller Fridrik meghal.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.